

ВОДЗЫЎ АФІЦЫЙНАГА АПАНЕНТА
па дысертацыі Дзінгілеўскай Алены Іванаўны
«Словаўтваральная сінанімія і паранімія прыметнікаў у беларускай
літаратурнай мове», прадстаўленай на атрыманне вучонай ступені кандыдата
філалагічных навук па спецыяльнасці 10.02.01 – беларуская мова

Адпаведнасць дысертацыі спецыяльнасці і галіне навукі, па якіх яна прадстаўлена да абароны.

Змест навуковага даследавання А. І. Дзінгілеўскай «Словаўтваральная сінанімія і паранімія прыметнікаў у беларускай літаратурнай мове», а таксама апісаны матэрыял, асноўныя палажэнні і вывады сведчаць аб тым, што дысертацыя адпавядае заяўленай спецыяльнасці 10.02.01 – беларуская мова і галіне «Філалагічныя навукі». Гэта пацвярджаецца таксама паслядоўным і кваліфікаваным аналізам фактычнага матэрыялу (917 пар і 198 шматкампанентных аб'яднанняў, выбраных з акадэмічных слоўнікаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы) з прымяненнем метадаў і прыёмаў, якія адпавядаюць пастаўленай мэце і задачам даследавання.

Актуальнасць тэмы дысертацыі.

Актуальнасць даследавання А. І. Дзінгілеўскай абумоўліваецца значнасцю праблемы вызначэння сутнасці, фарміравання, размежавання і ўзаемадзеяння словаўтваральнай сінаніміі і параніміі.

Словаўтваральная сінанімія і паранімія знаходзяцца ў цеснай узаемасувязі, і пары слоў (а часам і шматкампанентныя аб'яднанні) могуць праяўляць сябе як словаўтваральныя сінонімы, абазначаючы адно паняцце, а пры няпоўным супадзенні сэнсавых аб'ёмаў выяўляць паранімічныя адносіны. Нягледзячы на наяўнасць грунтоўных прац па беларускім словаўтварэнні і лексікалогіі, адсутнічаюць агульнапрынятыя азначэнні словаўтваральных сінонімаў і паранімаў, няма адзінства поглядаў на іх лінгвістычны статус. Да таго ж гэтыя з'явы звычайна разглядаюцца паасобку, а таму праблемным і нявырашаным застаецца пытанне характару суадносін паміж з'явамі словаўтваральнай сінаніміі і параніміі.

Прыметнік займае асаблівае месца ў моўнай сістэме, з'яўляючыся адной з самых дынамічных і семантычна багатых часцін мовы. Хаця прыметнікі, утвораныя ад адной асновы, былі прадметам аналізу даследчыкаў, у сучасным беларускім мовазнаўстве адсутнічаў адзіны падыход да іх вывучэння і заставаўся нявызначаным іх лінгвістычны статус. Так, вытворныя прыметнікі з тоесным ці блізкім значэннем разглядаліся як словаўтваральныя варыянты, словаўтваральныя сінонімы-варыянты, дублетна-сінанімічныя ўтварэнні і інш. Тэарэтычныя ж пытанні параніміі ўвогуле заставаліся маладаследаванымі. Да таго ж тэарэтычнага абгрунтавання патрабаваў статус элементаў семантычнай

структуры слова, якія ў тлумачальных слоўніках падаюцца як канкрэтызацыя асноўнага значэння або яго адценне.

У сувязі з гэтым зварот Алены Іванаўны да вывучэння словаўтваральнай сінаніміі і параніміі на базе аднаасноўных прыметнікаў, несумненна, з’яўляецца актуальным для сучаснай беларускай літаратурнай мовы.

Істотным з’яўляецца і тое, што ўпершыню даследуюцца не толькі пары прыметнікаў-кадэрыватаў, але і шматкампанентныя аб’яднанні. Важным бачыцца вызначэнне характару семантычных адносін (сінанімічныя, паранімічныя або сінанімічна-паранімічныя) паміж аднаасноўнымі прыметнікамі ў парах і шматкампанентных аб’яднаннях на аснове аналізу іх першасных значэнняў. Актуальнасць узмацняецца і тым, што ў рабоце вызначаюцца і апісваюцца мадэлі ўтварэння сінанімічных і паранімічных аб’яднанняў у сучаснай беларускай літаратурнай мове, а таксама склад і роля розных спосабаў і сродкаў дыферэнцыяцыі плана выражэння аднаасноўных суфіксальных ад’ектыўных дэрыватаў.

Несумненнай вартасцю работы з’яўляецца тое, што дысертантка не проста аналізуе семантычныя адносіны паміж прыметнікамі-кадэрыватамі, але і даследуе, як уплываюць зыходныя адносіны (сінанімічныя або паранімічныя) у пары аднаасноўных прыметнікаў на колькасць другасных значэнняў, якія ў іх могуць развівацца, а таксама ў якой залежнасці знаходзіцца магчымасць захавання зыходных адносін у пары ад колькасці другасных значэнняў, што развіваюць яе складнікі.

Ступень навізны вынікаў дысертацыі і навуковых палажэнняў, якія выносяцца на абарону.

Навуковая навізна праведзенага А. І. Дзінгілеўскай даследавання заключаецца ў тым, што ў ім упершыню ў беларускім мовазнаўстве на шырокім фактычным матэрыяле комплексна прааналізаваны семантычныя і стылістычныя адносіны паміж парамі і шматкампанентнымі аб’яднаннямі аднаасноўных суфіксальных ад’ектыўных дэрыватаў. Істотным з’яўляецца тое, што сінанімія і паранімія прыметнікаў разглядаюцца не толькі як лексічныя з’явы, але і як вынік словаўтваральных працэсаў.

Дысертанткай выяўлены склад прыметнікаў-кадэрыватаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы, утвораных суфіксальным спосабам, сярод якіх вылучаны пары і шматкампанентныя аб’яднанні дэрыватаў (917 пар і 198 аб’яднанняў) і вызначаны характар семантычных адносін (сінанімічныя, паранімічныя або сінанімічна-паранімічныя) паміж іх складнікамі на аснове ацэнкі першасных значэнняў. Засведчана тэндэнцыя да падтрымання парытэту паміж сінаніміяй і параніміяй у парах і трохкампанентных аб’яднаннях. Устаноўлена існаванне аб’яднанняў з чатырма, пяццю, шасцю і сямю кампанентамі, што сведчыць пра магчымасці беларускага словаўтварэння вельмі тонка размяжоўваць

сэнсава-стылістычныя нюансы вытворных слоў выключна за кошт дыферэнцыяцыі дэрывацыйных сродкаў.

Паводле характару стылістычных адносін вылучаны аб'яднанні з маркіраванымі, немаркіраванымі і разнароднымі кампанентамі.

У рабоце даследаваны комплекс сродкаў дыферэнцыяцыі плана выражэння аднаасноўных суфіксальных прыметнікаў (словаўтваральныя суфіксы, разнамеснасць націску, наяўнасць / адсутнасць інтэрфіксацыі і інш.) і вызначаны мадэлі ўтварэння сінанімічных і паранімічных аб'яднанняў у сучаснай беларускай літаратурнай мове (8 мадэлей утварэння сінанімічных радоў аднаасноўных прыметнікаў і 6 – паранімічных).

Упершыню ўстаноўлена залежнасць другасных значэнняў прыметнікаў ад характару зыходных сінанімічных або паранімічных адносін паміж імі. Вызначана, што калі прыметнікі ў пары паводле першасных значэнняў знаходзяцца ў сінанімічных адносінах, яны часцей развіваюць аднолькавую колькасць другасных значэнняў і ёсць вялікая імавернасць, што яны будуць знаходзіцца ў сінанімічных адносінах. Калі ж прыметнікі маюць розную колькасць другасных значэнняў, яны будуць характарызавацца адносінамі няпоўнай сінаніміі. Наадварот, прыметнікі, якія паводле першасных значэнняў з'яўляюцца паронімамі, выяўляюць дысбаланс пры параўнанні іх семантыкі і належаць да разраду паронімаў незалежна ад аднолькавай ці рознай колькасці другасных значэнняў.

Акрэсліваецца статус элементаў плана зместу лексемы, якія ў тлумачальных слоўніках падаюцца як адценні значэння або як канкрэтызацыя асноўнага значэння. На падставе таго, што яны ў дастатковай ступені выяўляюць адзнакі самастойных адзінак у агульным аб'ёме плана зместу слова, адзначаецца мэтазгоднасць іх кваліфікацыі як самастойных лексіка-семантычных варыянтаў.

Усё гэта дазваляе ахарактарызаваць дысертцыю А. І. Дзінгілеўскай як актуальнае і арыгінальнае навуковае даследаванне, асноўныя вывады якога ўтрымліваюць новыя палажэнні, важныя для беларускага мовазнаўства.

Абгрунтаванасць і дакладнасць вывадаў і рэкамендацый, сфармуляваных у дысертцыі.

Абгрунтаванасць і дакладнасць вывадаў і рэкамендацый забяспечваецца, перш за ўсё, дастатковай паўнатай рэпрэзентатыўнага моўнага матэрыялу, прааналізаванага на высокім прафесійным узроўні. Факталагічная база даследавання складае 917 пар і 198 шматкампанентных аб'яднанняў аднаасноўных прыметнікаў, адабраных метадам суцэльнай выбаркі з «Граматычнага слоўніка прыметніка, займенніка, лічэбніка, прыслоўя» (2013) і «Слоўніка беларускай мовы» (2012) з прыцягненнем для ацэнкі семантычных адносін паміж прыметнікамі «Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы» (1977–1984), «Тлумачальнага слоўніка беларускай літаратурнай мовы» (2022) і «Слоўніка паронімаў беларускай мовы» (1994). У выпадку неабходнасці

выкарыстоўваліся «Беларуска-рускі слоўнік» (2012) і «Руска-беларускі слоўнік» (2012), а таксама тлумачальныя слоўнікі рускай мовы. Гэта забяспечвае даследаванню надзейную лексікаграфічную аснову.

Навуковай абгрунтаванасцю характарызуецца тэарэтычная база работы. Дысертанткай вывучаны і абагулены вынікі работ беларускіх, расійскіх і ўкраінскіх даследчыкаў (спіс выкарыстанай літаратуры налічвае 129 пазіцый).

Метадалагічная база даследавання адпавядае пастаўленым задачам. Для дасягнення абгрунтаванасці і верагоднасці вынікаў выкарыстаны комплекс метадаў, уключаючы апісальны, метады словаўтваральнага, кампанентнага аналізу, а таксама метады колькаснага падліку.

Трэба адзначыць наяўнасць 7 грунтоўных дадаткаў (А – Ж), якія дакладна адлюстроўваюць прэзентабельнасць прааналізаванай моўнай базы.

Навуковая, практычная, эканамічная і сацыяльная значнасць вынікаў дысертацыі з указаннем рэкамендацый па іх выкарыстанні.

Навуковая значнасць дысертацыйнай работы А. І. Дзінгілеўскай вызначаецца сваім укладам у распрацоўку праблем словаўтваральнай сінаніміі і параніміі прыметнікаў у беларускім мовазнаўстве. Важным з’яўляецца, што дысертантка не толькі сістэматызавала прыметнікавыя аб’яднанні і кваліфікавала семантычныя і стылістычныя адносіны паміж іх складнікамі, але і правяла комплекснае даследаванне сродкаў дыферэнцыяцыі плана выражэння аднаасноўных суфіксальных ад’ектыўных дэрыватаў. Істотна і тое, што ў рабоце тэарэтычна абгрунтаваны статус элементаў семантычнай структуры слова і мэтазгоднасць іх кваліфікацыі як самастойных лексіка-семантычных варыянтаў, што мае не толькі тэарэтычнае, але і практычнае значэнне і можа быць выкарыстана пры стварэнні тлумачальных слоўнікаў беларускай літаратурнай мовы. Работа пашырае ўяўленні сучаснай лексікалогіі пра тое, што існуе залежнасць колькасці другасных значэнняў у пары слоў ад характару зыходных сінанімічных або паранімічных адносін паміж імі, што таксама ўплывае на ўмовы захавання гэтых адносін пры развіцці другасных значэнняў. Асноўныя палажэнні даследавання, вынікі і практычныя матэрыялы могуць быць выкарыстаны пры правядзенні навуковых даследаванняў, а таксама далейшай распрацоўцы тэарэтычных праблем словаўтваральнай сінаніміі і параніміі.

Практычная значнасць дысертацыйнага даследавання заключаецца ў тым, што яго вынікі знойдуць сваё прымяненне 1) у навукова-практычнай дзейнасці (пры далейшым даследаванні прыметнікаў беларускай мовы, распрацоўцы пытанняў словаўтваральнай параніміі і сінаніміі на прыкладзе іншых часцін мовы); 2) у навукова-педагагічнай дзейнасці (пры выкладанні беларускай мовы, стварэнні падручнікаў, метадычных дапаможнікаў, а таксама напісанні курсавых, дыпломных, магістарскіх работ па лексікалогіі, марфалогіі і словаўтварэнні); 3) у лексікаграфічнай практыцы (пры складанні слоўнікаў сінанімаў і паранімаў,

выкарыстоўваліся таксама «Беларуска-рускі слоўнік» (2012) і «Руска-беларускі слоўнік» (2012), а таксама тлумачальныя слоўнікі рускай мовы. Гэта забяспечвае даследаванню надзейную лексікаграфічную аснову.

Навуковай абгрунтаванасцю характарызуецца тэарэтычная база работы. Дысертанткай вывучаны і абагулены вынікі работ беларускіх, расійскіх і ўкраінскіх даследчыкаў (спіс выкарыстанай літаратуры налічвае 129 пазіцый).

Метадалагічная база даследавання адпавядае пастаўленым задачам. Для дасягнення абгрунтаванасці і верагоднасці вынікаў выкарыстаны комплекс метадаў, уключаючы апісальны, метады словаўтваральнага, кампанентнага аналізу, а таксама метады колькаснага падліку.

Трэба адзначыць наяўнасць 7 грунтоўных дадаткаў (А – Ж), якія дакладна адлюстроўваюць прэзентабельнасць прааналізаванай моўнай базы.

Навуковая, практычная, эканамічная і сацыяльная значнасць вынікаў дысERTAцый з указаннем рэкамендацый па іх выкарыстанні.

Навуковая значнасць дысертAцыйнай работы А. І. Дзінгілеўскай вызначаецца сваім укладам у распрацоўку праблем словаўтваральнай сінаніміі і параніміі прыметнікаў у беларускім мовазнаўстве. Важным з’яўляецца, што дысертантка не толькі сістэматызавала прыметнікавыя аб’яднанні і кваліфікавала семантычныя і стылістычныя адносіны паміж іх складнікамі, але і правяла комплекснае даследаванне сродкаў дыферэнцыяцыі плана выражэння аднаасноўных суфіксальных ад’ектыўных дэрыватаў. Істотна і тое, што ў рабоце тэарэтычна абгрунтаваны статус элементаў семантычнай структуры слова і мэтазгоднасць іх кваліфікацыі як самастойных лексіка-семантычных варыянтаў, што мае не толькі тэарэтычнае, але і практычнае значэнне і можа быць выкарыстана пры стварэнні тлумачальных слоўнікаў беларускай літаратурнай мовы. Работа пашырае ўяўленні сучаснай лексікалогіі пра тое, што існуе залежнасць колькасці другасных значэнняў у пары слоў ад характару зыходных сінанімічных або паранімічных адносін паміж імі, што таксама ўплывае на ўмовы захавання гэтых адносін пры развіцці другасных значэнняў. Асноўныя палажэнні даследавання, вынікі і практычныя матэрыялы могуць быць выкарыстаны пры правядзенні навуковых даследаванняў, а таксама далейшай распрацоўцы тэарэтычных праблем словаўтваральнай сінаніміі і параніміі.

Практычная значнасць дысертAцыйнага даследавання заключаецца ў тым, што яго вынікі знойдуць сваё прымяненне 1) у навукова-практычнай дзейнасці (пры далейшым даследаванні прыметнікаў беларускай мовы, распрацоўцы пытанняў словаўтваральнай параніміі і сінаніміі на прыкладзе іншых часцін мовы); 2) у навукова-педагагічнай дзейнасці (пры выкладанні беларускай мовы, стварэнні падручнікаў, метадычных дапаможнікаў, а таксама напісанні курсавых, дыпломных, магістарскіх работ па лексікалогіі, марфалогіі і словаўтварэнні); 3) у лексікаграфічнай практыцы (пры складанні слоўнікаў сінанімаў і паранімаў,

рабоце над новым тлумачальным слоўнікам сучаснай беларускай літаратурнай мовы).

Практычная значнасць пацвярджаецца тым, што вынікі дысертацыйнага даследавання ўкаранёны ў навучальны працэс кафедры беларускай філалогіі філалагічнага факультэта ўстановы адукацыі «Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы» і выкарыстоўваюцца ў выглядзе кампанента вучэбнага матэрыялу для правядзення лекцыйных заняткаў па дысцыпліне «Лексікалогія» для студэнтаў 1 курса дзённай формы навучання спецыяльнасці 1-21 05 01 – беларуская філалогія (акт аб укараненні № 03-8/033 ад 11.10.2022 – Дадатак К).

Адзначанае сведчыць і аб эканамічнай і сацыяльнай значнасці дысертацыі А. І. Дзінгілеўскай, паколькі выкарыстанне матэрыялаў даследавання будзе садзейнічаць забеспячэнню патрэб сучаснай моўнай і вучэбнай практыкі, удасканаленню практычных распрацовак і навучальных планаў ВНУ, павышэнню ўзроўню падрыхтоўкі спецыялістаў філалагічнага профілю. На базе даследавання могуць быць створаны вучэбныя дапаможнікі і лексікаграфічныя даведнікі, якія будуць спрыяць павышэнню культуры маўлення і дапамогуць мінімізаваць памылкі ў выкарыстанні паронімаў і сінонімаў у СМІ, адукацыі і справаходстве. Акрамя таго, вынікі даследавання могуць быць выкарыстаны пры стварэнні лінгвістычнага забеспячэння для ІТ-прадуктаў (лексікаграфічныя базы даных, электронныя слоўнікі, электронныя рэдактары, сістэмы машыннага перакладу і пад.).

Апублікаванасць вынікаў дысертацыі ў навуковым друку.

Асноўныя палажэнні і вынікі дысертацыйнага даследавання А. І. Дзінгілеўскай выкладзены ў 18 навуковых работах, у тым ліку: 5 артыкулах у навуковых выданнях, якія адпавядаюць п. 19 Палажэння аб прысуджэнні вучоных ступеней і прысваенні вучоных званняў у Рэспубліцы Беларусь; 7 артыкулах у зборніках навуковых работ; 6 публікацыях у зборніках матэрыялаў навуковых канферэнцый. Агульны аб'ём апублікаваных матэрыялаў складае 7,27 аўт. арк.

Адпаведнасць афармлення дысертацыі патрабаванням ВАК.

Дысертацыйнае даследаванне і аўтарэферат аформлены ў поўнай адпаведнасці з Інструкцыяй ВАК Беларусі аб парадку афармлення дысертацый. Разважанні аўтара паслядоўныя, вывады лагічныя і стылістычна карэктныя.

Аўтарэферат адпавядае зместу дысертацыі, вынікам і асноўным палажэнням, якія выносяцца на абарону. У тэкстах дысертацыі і аўтарэферата выкарыстаны навуковы стыль беларускай літаратурнай мовы з правільным прымяненнем тэрміналогіі сучаснага мовазнаўства.

Заўвагі па дысертацыі.

Верагоднасць і абгрунтаванасць асноўных палажэнняў і вывадаў дысертацыі А. І. Дзінгілеўскай не выклікае сумненняў. У цэлым высока ацэньваючы дысертацыйнае даследаванне, выкажам некаторыя заўвагі.

1. Шкада, што ў дысэртацыйным даследаванні не ўлічаны «Слоўнік беларускай мовы» (2024) і «Граматычны слоўнік прыметніка, займенніка, лічэбніка, прыслоўя» (2025) (матэрыял збіраўся па «Слоўніку беларускай мовы» (2012) і «Граматычным слоўніку прыметніка, займенніка, лічэбніка, прыслоўя» (2013) (гл. с. 7–8 дысэртацыі)). У выніку не ўключана новая лексіка, якая таксама магла пацвердзіць асноўныя навуковыя вынікі. У прыватнасці, адсутнічаюць такія пары аднаасноўных прыметнікаў, як *гігабайтавы* і *гігабайтны*, *дысконтавы* і *дысконтны*, *дыстрыб'ютарны* і *дыстрыб'ютарскі*, *ёгуртавы* і *ёгуртны*, *іміджавы* і *іміджны*, *панкавы* і *панкаўскі*, *суіцыдальны* і *суіцыдны*, *электаральны* і *электаратны* (зафіксаваны ў «Слоўніку беларускай мовы»). Тлумачэнні згаданых вышэй лексем можна знайсці ў слоўніках новых слоў.

Разам з прыметнікамі *жабін* і *жабіны*, *галчын* і *галчыны* і пад. (мадэль 5, с. 40–41) можна было б разгледзець і аднаасноўныя прыметнікі *даччын* і *даччыны* (гэтыя словы зафіксаваны ў «Слоўніку беларускай мовы», «Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы», «Беларуска-рускім слоўніку»; пра адрозненні ў іх сямантыцы гл.: Уласевіч В. І. Прыметнікі *даччын* і *даччыны* ў сучаснай беларускай мове // Беларуская лінгвістыка. 2021. Вып. 86. С. 33–38).

Адзначым таксама мадэль 7 (с. 35), да якой аднесена пара *эзонаў* – *эзонаўскі*. Паколькі ў «Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы» прадстаўлена таксама лексема *эзонавы*, дадзеныя словы можна разглядаць не як пару, а як трохкампанентнае аб'яднанне.

2. Аўтар у цэлым карэктна выкарыстоўвае лінгвістычную тэрміналогію, аднак звяртае на сябе ўвагу неаднастайнасць у перадачы тэрміналагічнага словазлучэння *сінанімічны рад* / *сінанімічны шэраг*: *спосабы*, *ці*, *інакш*, *мадэлі*, *утварэння сінанімічных радоў* аднаасноўных прыметнікаў (с. 30), *сінанімічныя рады* аднаасноўных прыметнікаў (с. 36) і г. д., але: у *сінанімічным шэрагу* яго можна лічыць *дамінантай* (с. 29), *пунктам судакранання з'яўляецца дамінанта сінанімічнага шэрага* (с. 29). Лічым, што ў дысэртацыйным даследаванні трэба прытрымлівацца тэрміналагічнай аднастайнасці і ўжываць тэрміналогію, зафіксаваную ў адпаведных лексікаграфічных выданнях. Так, у «Слоўніку лінгвістычных тэрмінаў» (1990) выкарыстоўваецца тэрмін *сінанімічны рад* (с. 122).

3. На с. 34 дысэртантка сцвярджае: «Утварэнне *медычны* фіксуецца ў ТСБМ як размоўнае, але тоеснае значэннем прыметніку *медыцынскі* [15, т. 3, с. 133]. Адзначым, што ў СБМ прыметнік *медычны* пададзены без такой паметы [14]. Гэта значыць, што ўтварэнне *медычны* раней ужывалася толькі ў гутарковым стылі, але з цягам часу набыло статус адзінкі нейтральнай лексікі». Аднак толькі на падставе таго, што ў «Слоўніку беларускай мовы» лексема *медычны* пададзена без паметы, нельга сцвярджаць, што яна набыла статус нейтральнай, паколькі ў дадзеным слоўніку ўвогуле адсутнічаюць стылістычныя паметы. Пры гэтым у «Беларуска-рускім слоўніку» (2012) слова *медычны* такую памету мае.

4. У дысертацыі разглядаюцца прыметнікі сучаснай беларускай літаратурнай мовы, утвораныя суфіксальным спосабам ад адной асновы (с. 7 дысертацыі). Аднак прыметнікі *плаксівы* і *плакучы* (с. 94), *карцёжны* і *картачны* (с. 103), *болевы* і *балесны* (с. 58), *віясты* і *вілюжны* (с. 52) утвораны не ад адной, а ад розных асноў.

Так, лексема *плаксівы* ўтворана ад *плакса* (гл. «Словаўтваральны слоўнік беларускай мовы», с. 262), *плакучы* – ад *плакаць*;

карцёжны – ад *карцёж* (параўн. «Словообразовательный словарь русского языка», т. 1, с. 282), *картачны* – ад *карта*;

болевы – ад *боль* («Словаўтваральны слоўнік беларускай мовы», с. 56), *балесны* – ад *балесць* (гл.: *балесць* ‘хвароба’ («Этымалагічны слоўнік беларускай мовы», т. 1, с. 293));

віясты – ад *віяць* («Словаўтваральны слоўнік беларускай мовы», с. 69), *вілюжны* – ад *вілюга* ці *вілюжына* (гл.: *вілюжына* ‘звіліна’, утворана ад *вілюга*; сюды ж *вілюжны* ‘звілісты’ («Этымалагічны слоўнік беларускай мовы», т. 2, с. 142)).

5. Лічым, што нельга разглядаць як розныя прыметнікі *баластны* і *баласны* (с. 228 дысертацыі). Паводле «Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» (2010), «у асобных словах адбылося спрашчэнне груп зычных: гістарычныя спалучэнні *здн, згн, стн, скн, стл, рдн* вымаўляюцца як *зн, сн, сл, рн*, што і адлюстроўваецца на пісьме» (с. 17). Зразумела, што ў «Тлумачальным слоўніку беларускай мовы» слова пададзена па старых правілах, а ў «Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы» – па новых.

Адпаведна прыметнікі *дыэтычны* і *дыэтны* (с. 142, 249), зафіксаваныя ў «Тлумачальным слоўніку беларускай мовы», паводле сучасных правіл трэба перадаваць як *дыетычны* і *дыетны* (гл. «Слоўнік беларускай мовы»).

6. У тэксце дысертацыі сустракаюцца недакладнасці пры адсылцы на крыніцы. У аўтарэфераце і тэксце работы дысертантка спасылаецца на ТСБЛМ – «Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы» (2022) (аўтарэферат, с. 3; дысертацыя, с. 8), хаця ў спісе літаратуры ўказаны «Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы» (2016) (дысертацыя, с. 124). На с. 13 даецца спасылка на работу Ф. П. Філіна [49, с. 132–133], аб’ём якой у спісе літаратуры – с. 128–132. На с. 14 згадваецца артыкул З. І. Бадзевіч [1, с. 33], аднак у спісе літаратуры адзначаны с. 6–10. На с. 16 спасылка на [3, с. 51], аднак гэта аўтарэферат дысертацыі Т. П. Піліповіч, у якім толькі 24 старонкі.

Адзначана рознае напісанне прозвішча даследчыка: Н.А. Янка-Трыніцкая (с. 18) і Н.А. Янко-Трыніцкая (с. 20).

На с. 91 словазлучэнне *марозлівы вецер* тлумачыцца як ‘*вечар*, які звязаны з дзеяннем марозу’.

Выказаныя заўвагіносяць прыватны характар і не ўплываюць на агульны высокі ўзровень дысертацыйнага даследавання А. І. Дзінгілеўскай.

Адпаведнасць навуковай кваліфікацыі саіскальніка вучонай ступені, на якую ён прэтэндуе.

Саіскальнік навуковай ступені Алена Іванаўна Дзінгілеўская з'яўляецца высокакваліфікаваным спецыялістам у галіне філалагічных навук. Змест і ўзровень выкананага дысертацыйнага даследавання, глыбіня аналізу фактычнага матэрыялу, наяўнасць навуковых абагульненняў, карэктнасць інтэрпрэтацыі атрыманых вынікаў сведчаць пра тое, што навуковая кваліфікацыя дысертанткі адпавядае патрабаванням, якія прад'яўляюцца да саіскальніка вучонай ступені кандыдата філалагічных навук па спецыяльнасці 10.02.01 – беларуская мова.

Заклучэнне.

Дысертацыйнае даследаванне А. І. Дзінгілеўскай «Словаўтваральная сінанімія і паранімія прыметнікаў у беларускай літаратурнай мове» з'яўляецца самастойнай кваліфікацыйнай навуковай работай. Атрыманыя ў дысертацыі вынікі абгрунтаваныя, маюць навуковую і практычную значнасць. Заклучныя вынікі і палажэнні, вынесеныя на абарону, у дастатковай ступені пацвярджаюцца даследаваным фактычным матэрыялам і з неабходнай паўнатай раскрыты ў тэксце работы. Дысертацыя адпавядае патрабаванням, устаноўленым главой 3 Палажэння аб прысуджэнні вучоных ступеней і прысваенні вучоных званняў у Рэспубліцы Беларусь, да кваліфікацыйных работ па мовазнаўстве.

Рэкамендуецца прысудзіць Дзінгілеўскай Алене Іванаўне вучоную ступень кандыдата філалагічных навук па спецыяльнасці 10.02.01 – беларуская мова:

- за раскрыццё здольнасці прыметнікаў-кадэрыватаў утвараць пары і шматкампанентныя аб'яднанні, у межах якіх складнікі ўступаюць у сінанімічныя або паранімічныя (у аб'яднаннях і сінанімічна-паранімічныя) адносіны, і выяўленне тэндэнцыі да падтрымання парытэту паміж сінаніміяй і параніміяй у парах і трохкампанентных аб'яднаннях (сінанімічных пар – 442, паранімічных – 475; сінанімічных трохкампанентных аб'яднанняў – 33, паранімічных – 29);

- за вызначэнне характару семантычных (сінанімічныя, паранімічныя, сінанімічна-паранімічныя) і стылістычных адносін (з маркіраванымі, немаркіраванымі і разнароднымі кампанентамі) паміж аднаасноўнымі прыметнікамі ў парах і шматкампанентных аб'яднаннях на аснове супастаўлення іх першасных значэнняў на базе створанага аўтарам корпуса прыметнікаў-кадэрыватаў (917 пар і 198 шматкампанентных аб'яднанняў);

- за выяўленне комплексу сродкаў дыферэнцыяцыі плана выражэння вытворных прыметнікаў (словаўтваральныя суфіксы, разнамеснасць націску, наяўнасць / адсутнасць інтэрфіксацыі і інш.) і вызначэнне мадэлей утварэння сінанімічных і паранімічных аб'яднанняў прыметнікаў-кадэрыватаў у сучаснай беларускай літаратурнай мове (8 мадэлей утварэння сінанімічных радоў і 6 – паранімічных);

- за навуковае абгрунтаванне мэтазгоднасці кваліфікаваць элементы семантычнай структуры слова (адценне значэння і дадатковую канкрэтызацыю

асноўнага значэння), якія ў дастатковай ступені выяўляюць адзнакі самастойных адзінак у агульным аб'ёме плана зместу слова, як самастойныя лексіка-семантычныя варыянты;

- за ўстанаўленне заканамернасцей узнікнення і захавання сінанімічных або паранімічных адносін у парах прыметнікаў-кадэрыватаў у залежнасці ад характару зыходных адносін і фактару аднолькавай ці рознай колькасці другасных значэнняў,

што мае істотнае значэнне для тэорыі і практыкі беларускай лексікалогіі, лексікаграфіі і словаўтварэння.

Афіцыйны апанент –
вядучы навуковы супрацоўнік
аддзела сучаснай беларускай мовы
Цэнтра даследаванняў беларускай
культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі
кандыдат філалагічных навук, дацэнт

В. І. Уласевіч

29.09.2026 г.

